

SURXONDARYO VILOYATINING SHO'RLANGAN YERLARIDA ZOVUR QURISHNING ZARURLIGI

Mirzayeva X, Sayfiyeva Y, Sultonov M magistrantlar TIQXMMI

Annotatsiya

Maqolada Surxondaryo viloyatining sug'oriladigan yerlarida tuproq sho'rlanishining ortib borishi va yerlarning meliorativ holatining yomonlashuvini oldini olish uchun zovur-drenaj tizimlarini joriy qilish zarurligi bayon qilingan.

Demak tuproqlar, tuzlarning tuproq profilida joylanishiga qarab yuza va chuqur sho'rxoksimon bo'lishi mumkin. sho'rxoklarning tarqalgan asosiy hududlari subareal va subtropik mintaqalarning dasht va yarimdasht mintaqalari hisoblanadi. Sho'rxoklar maydoni yer sharida 69.8 mln.ga ni, barcha sho'rlanadigan tuproqlar maydoni esa 240 mln.ga ni tashkil etadi.

Surxondaryo viloyatining umumiy yer maydoni 2,099 mln gektarni tashkil qiladi. Shundan jami sug'oriladigan yerlar 324,6 ming gektar. Shundan ekin ekiladigan 281,2 ming gektar. Dehqonchilik ekinlari ekilmasdan sug'oriladigan yerlar ham mavjud. Masalan gulzorlar, manzarali daraxtlar, pichanzorlar va boshqalar. Ekin ekiladigan yerlar ham ikkiga bo'linadi. Birinchisi sug'oriladigan ekin maydonlari (281,2 mingga) va lalmi yerlar – 39,0 ming gektar [1].

Surxondaryo viloyati tumanlari bo'yicha sug'oriladigan yerlar maydoni quyidagicha taqsimlanadi: eng ko'p sug'oriladigan yerlar Muzrabod, Sherobod, Denov, Qiziriq, Qumqo'rg'on, Jarqo'rg'on tumanlariga tog'ri keladi. Sug'oriladigan yerlarning ko'payishi bilan kanallar, ariqlar ko'payadi, sho'r yerlarning tuzini kamaytirish uchun zovurlar qaziladi. Zovur suvlari ham Surxondaryoga, bir qismi esa Amudaryoga quyiladi va daryolar suv gidrokimyosiga ta'sir ko'rsatadi [2].

Surxondaryo oqim bo'ylab quyida o'ng sohildagi yangidan o'zlashtirilgan yerlarni sug'orish uchun Sherobod va Zang kanallari qurildi. Bu ikkala kanallar ham Surxondaryodan boshlanadi va Surxondaryo va Sherobod daryolarning quyi qismidagi yerlarni sug'orishda foydalaniladi.

O'zbekiston Respublikasi yer resurslari Davlat qo'mitasi ma'lumotlari bo'yicha Surxondaryo havzasida sug'orishga yaroqli yerlar maydoni 529 ming gektarni tashkil qiladi. Shundan sug'oriladigan yerlar maydoni 242,2 ming gektar. Sug'oriladigan yerlarni yanada kengaytirish uchun hozircha suv resurslari yetishmayapti. 2014 yillar oxirlarida ham Surxondaryo viloyatida sug'oriladigan jami yerlar 210,0 ming gektardan oshmagan edi [3].

Hozirgi vaqtda Surxondaryo daryosi yer usti va yer osti suvlarni olib ketadigan tabiiy zovur vazifasini bajarmoqda. Bu hudud tabiiy ravishda sho'rlangan. V.A.Kovda fikricha Sherobod daryo suvining minerallashuv darajasi ancha yuqori (2,8 g/l) bo'lishi buning isbotidir. Bu holat yoyil makonus tarkibidagi jinslarning o'ta sho'r bo'lishiga grunt suvlar minerallashuv darajasi yuqori bo'lishiga va tuproqlarning sho'r bosishiga olib keladi [1].

Havzaning janubiy qismi ayniqsa kuchli sho'rlangan. Bu yerda sho'rlanmagan tuproqlar sug'oriladigan jami yerlarning 34,5 foizini kam sho'rlangan yerlar 43,3 foizini, o'rtacha sho'rlangan tuproqlar 15,6 foizini, kuchli sho'rlangan tuproqlar esa 6,6 foizini tashkil qiladi. Bu hudud tuproqlari xlorid-sulfatli sho'r to'planish provinsiyasiga kiradi.

Sherobod tekisligida sho'rlanmagan yerlar butun yer maydonining (159,1 ming gektar) atigi 7,1 foizni tashkil qiladi. Bu sho'rlanmagan yerlar yoyilma konuslarning yer osti suvlari yaxshi oqib ketadigan balandroq joylarda joylashgan. Sherobod tekisligida yerlarning 61,4 foizi kam va o'rtacha sho'rlangan 31,5 foizi esa kuchli sho'rlangan va sho'rxoklardan iboratdir [4].

Keyingi yillarda meliorativ tadbirlarning sustligi tufayli sho'rlangan yerlar yanada ko'paydi. Sho'rlangan tuproqlarda asosan tuproqqa suv bostirib yuvish usuli har taraflama

qo'llaniladigan usul bo'lib qoldi. Bunday usul bilan sho'r yuvishda uchastka muvaqqat ariq va uvatlar yordamida chek (pol)larga bo'lib chiqiladi. Jo'yaklarga suv muvaqqat ariqlardan beriladi.

Surxondaryo havzasida sug'oriladigan yerlarda yer osti suvlarining yaxshi oqib ketmasligi tufayli ko'plab kollektor-zovurlar shoxobchalari qurildi. O'zbekiston Respublikasi yer va suv xo'jaligi Vazirligining ma'lumotlariga ko'ra 2007 yilda bu hududda kollektor-zovurlar shoxobchalari uzunligi 5,6 ming kilometr bo'lib bu bir gektar yerga nisbatan 42,7 metrni tashkil qiladi. Ko'pgina zovurlar suvini Surxondaryo qabul qilmoqda. Surxondaryo havzasida zovur suvlarining minerallasish darajasi 0,36 g/l dan 11,9 g/l gacha o'zgarib turadi[2].

Xulosa

Xulosa qilib aytganda hozirda kelib Surxondaryo viloyatining sug'oriladigan yerlarida ikkilamchi sho'rlangan va sho'rlanishga moyil yerlarni ko'payib ketayotganligi sababli u yerlarda birlamchi drenaj va zovur- kollektor tizimlarini joriy qilish maqsadga muvofiqdir. Ularning maqbul parametrlarini yerlarning tuproq meliorativ va gidrogeologik sharoitlarini hisobga olgan holda ilmiy asoslab berish zarur.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Lev V.T.va boshqalar « Sug'oriladigan dehonchilik va qishloq xo'jalik meliorasiyasidan amaliy mashg'ulotlar » T.2014. 144-b
2. X.I.Shukurlayev, A.B.Mamataliyev, R.T.Shukurlayeva "Qishloq xo'jaligi gidrotexnika melioratsiya" Toshkent – 2007 yil
3. Surxondaryo viloyati "Tabiatni muhofaza qilish qo'mitasi" materiallari. Surxondaryo, 2013 y.
4. Xafizov B.T. O'rtatolali «Denov» g'o'za navining suv, oziq (NPK) me'yorlari va sug'orishtartibi / Tuproq unumdorligini oshirishning ilmiy va amaliy asoslari. O'zPITI: - Toshkent, 2007 16-b

Ilmiy rahbar:

t.f.n. dots Kasimbetova S.